

dobro... ontološki imperativ: da treba i dalje da ih bude.« Ovim citatom moramo svakako početi misliti o Johansovoj poruci. Dakle, radi se o potrebi da se **živi**, da se **živi dobro** i da se **živi i ubuduće**. Moramo odmah napomenuti da je kod Johansa naročito bitno da se živi i ubuduće. A što nas to priječi da živimo i ubuduće?

Johans nas pokušava uvjeriti ne samo u nužnost da vrlo ozbiljno shvatimo znanstveno tehnološku situaciju, već i da shvatimo da je ona u krizi. Dubina njezine krize nije samo u nemogućnosti da se dalje širi, što je i njen osnovni moto, već je prvenstveno kriza nastala iz nemogućnosti da je mi adekvatno postavimo u naš sistem vrijednosti. Problem koji Johans iznosi i dimenzija kroz koju on nudi izlaz je nužnost da budemo etični, ali ne onako kako smo do sada navikli, već da izgradimo novu etiku—etiku budućnosti. Kakva bi etika budućnosti trebala biti? Osnovni Johansov prigovor današnjoj etici je njena antropocentričnost. Drugim riječima, takva »antropocentrična etika« nužno dovodi čovjeka u raskorak s prirodom i to ne zbog toga što bi ona bila protivna prirodi i čovjekovom okolišu, već zbog toga što agresivna znanstveno-tehnička civilizacija koristi tu prazninu i čovjeka dovodi u situaciju da o prirodi počne razmišljati kao o izvoru resursa, kao o objektu svoga djelovanja, a ne kao o svojoj okolini, nečemu što je on dio. Međutim, Johans nije istovremeno naivan da zanemaruje posljedice, a bez da ukaže na uzrok takvog stanja. Naša znanstvena moć je nešto s čime mi živjeti moramo, ali istovremeno moramo činiti tako da i naredne generacije žive. Zbog toga je nužno čovjekove etičke principe prilagoditi njegovom današnjem djelovanju, a nikako ići i dalje istim smjerom. Upravo nemogućnost definiranja etičkog, kod modernog čovjeka dovela je do zaborava na posljedice njegove aktivnosti. Čovjek je bio isuviše okrenut sebi pa su mu stvari izmakle kontroli. Očito je vrijeme da se horizonti prošire, a granice našeg interesa pomaknu k našim djelima, a odmaknu od nas samih.

S čime onda možemo u budućnosti računati? Kao prvo, lavina koja je pokrenuta još od F. Bacona, a pretvarajući se u totalno

poznanstvljenje svega čovjekova, nije nešto što treba bezuvjetno zaustaviti, već se o tome mora razmišljati preko novih vrijednosnih sudova. Drugo što je neophodno je da svoje mišljenje budućnosti prestanemo gledati s našeg sadašnjeg stajališta. Naime, osim što etici Johans zamjera da je antropocentrična, on joj zamjera što se bavi onim sada i onim ovdje. Dakle, potrebno je graditi vrijednosti koje bi mogle (morale) vrijediti i u budućnosti. I konačno kao treće, nije dovoljno graditi samo ekološku svijest, već i svijest o vremenu, vremenu koje je također bitno za naš život. Jer, kao što ja navedeno na početku, ontološko pitanje je da čovjek živi i dalje. A ukoliko prihvatimo kao odgovor to da čovjek želi i da mora živjeti dalje, onda mu i mi već danas moramo to omogućiti za buduća vremena.

Koliko to možemo, to je već pitanje za svakog od nas zasebno. Ne želeći ulaziti u filozofsko mišljenje H. Johansa, namjerno, treba svakoga od nas ostaviti da sam to promisli. Čovjek, da bi mogao živjeti novom etičnošću, mora sebe sam domisliti na taj novi način. Moža je i ova Johansova knjiga način da čovjek promisli na drugačiji način od dosadašnjeg.

Željko Lovrečić

Zbornik radova
(urednici Ognjen Čaldarović, Ivan Rogić)

KRIZA ENERGIJE I DRUŠTVO

Sociologijska istraživanja o upotrebi energije

Centar za idejno-teorijski rad SDP Zagreb, Zagreb 1990, 158+45.

Prvi val »naftne krize« 1973—74. godine označio je permanentno usporavanje snažnog poslijeratnog ekonomskog rasta razvijenih društava, posebno energetske sfere. Redizajniranje ekonomskog modela razvoja društva u model integralnog društvenog razvoja (u novije vrijeme ekološki održivog razvoja),

započeto sedamdesetih godina, uspostavlja se na razini općeprihvaćenog modela naročito nakon drugog »naftnog šoka« 1979—80. godine. Osnovna promjena klasične ekonomske teorije iz tog perioda (u kojoj su svi društveni činioci instrumentalizirani kao relevantni samo u mjeri u kojoj su ubrzavali ekonomski rast) sadržana je u komplementarnom korištenju socijalnih dimenzija i indikatora u sklopu tzv. »integralnog društvenog planiranja razvoja«.

Ovaj zaokret u razvojnoj socijalnoj i političkoj teoriji utjecao je i na zaokret u perspektivi u shvaćanjima odnosa energije i društva. U tom smislu, problemima tehničko-tehnološke prirode u pragmatičkim istraživanjima energija — njene primjene, rentabilnosti i perspektive u odnosu na resurse, pridružuju se društveni aspekti, odnosno razumijevanja mogućih posljedica energetskeg razvoja na opći društveni razvoj, i obratno, društvenih interesa na energetske razvojne strategije.

U najširem smislu, problemi energije kao posebne sfere društvenog života zasnovani na alternativnoj strategiji razvoja (glavni razvojni ciljevi orijentirani su u socijalnoj sferi) čine globalni referentni okvir analitičkih istraživanja grupe autora (I. Cifrić, O. Čaldarović, B. Čulig, D. Matić) Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Analize novinarskih članaka, javnih rasprava o energetskeg pitanjima i rezultata provedenih empirijskih istraživanja sakupljene u knjizi »Križa energije i društvo«, koju su autori podastrli javnosti, rezultat su socioloških istraživanja izrađenih za potrebe studije »Prostorno planerske podloge, istraživanje i ocjene podobnosti lokacija za termoelektre i nuklearne objekte na prostoru SR Hrvatske«, u ukupnoj koordinaciji dr. Ivana Rogića (Urbanistički institut SRH) i dr. Ognjena Čaldarovića (Zavod za sociologiju).

Knjiga je koncipirana u devet poglavlja s uredničkim predgovorom i prilogima među kojima je prezentiran cjelokupno primijenjen upitnik. Tematski ona se može promatrati kao cjelina dviju parcijalnih studija.

Prvi dio knjige sadrži tri autorska poglavlja unutar kojih se analiziraju istraživanja Za-

voda za sociologiju kao i neka druga relevantna istraživanja, te se analizira štampa.

Uvodno poglavlje (O. Čaldarović) predstavlja sociološku elaboraciju najvažnijih pojmova koji se koriste u analizi upotrebe energije i njenih društvenih posljedica. Razmatra se kategorija socijalne cijene, »koju je potrebno podnijeti kada se uvodi nova tehnologija ili kada dolazi do konverzije energije globalnih razmjera«, i kategorija socijalne koristi, koja se u relacijskom smislu, promatra kao »odnos između uloženi sredstava i dobivenih koristi, međutim kroz prizmu socijalnih investicija i socijalnih koristi« (O. Čaldarović, 11). Isto tako, autor relativizira kriterije za procjenjivanje odnosa socijalnih cijena i rizika koji figuriraju u nekoj društvenoj zajednici. Kao što vidimo, kategorije socijalne cijene, socijalne koristi i rizika po svojoj su prirodi »transdisciplinarne«, pa se mogu tretirati i kao teorijsko-hipotetičke elaboracije koje otvaraju mogućnost za nastavak socioloških istraživanja i izvan domene energetske politike u široj zoni socijalno-ekoloških ispitivanja razvoja društva. U tom smislu autor dalje iznosi najvažnije rezultate ranijih socioloških analiza kojima su socijalni aspekti sačinjavali osnovnu podlogu u procjenjivanju nekih energetskeg i ekoloških problemskih pitanja.

U naredna dva poglavlja (I. Cifrić, B. Čulig) iznose se najvažniji rezultati empirijskog istraživanja »Ekološki stavovi i vrijednosti«, koje su proveli 1988. godine u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U okviru ovih poglavlja analiziraju se rezultati koji detektiraju stavove ispitanika prema sljedećim dimenzijama: percepcija pojedinih problema za gađivanja okoline, načini rješavanja zaštite okoline, problemi energije i elektroenergetskih postrojenja, odnos prema energetskeg strategiji Jugoslavije, procjena ekonomske isplativosti pojedinih tipova energenata i njihove opasnosti.

Drugi dio knjige predstavlja istraživačku evidenciju o globalnim energetskeg problemima prikupljenu u 1989. godini za vrijeme pilot—istraživanja provedenog na područjima

preliminarno utvrđenih lokacija za izgradnju pojedinih energetske postrojenja (Dalmacija, Slavonija, Kutina—Novska).

Rezultati pokazuju da anketirani smatraju da je energetska politika kao komparativna oblast izmakla demokratskoj kontroli kolektivne volje, te da se njezin dosadašnji razvoj pokazao nedovoljno racionalnim. Isto tako, kod ispitanika (75—84%) postoji svijest da je dosadašnji razvoj elektroenergetske oblasti nedovoljno uvažavao ekološke kriterije zaštite stanovništva, naselja, prirode i kulture. U našoj energetskej situaciji anketirani daju prednost hidroenergetskom tipu energijske proizvodnje. Prema procjenama ispitanika (82%) najmanje utjecaja u okvirima elektroenergetske politike imali su sami građani i općine, dok se kao subjekti najvećeg utjecaja navode političari, država i elektroprivredne organizacije. Pozitivno su obilježeni i lakše se prihvaćaju klasični energetske sistemi, dok se stanovništvo rezolutno protivi približavanju nuklearnim rješenjima i odlagalištima radioaktivnog otpada kao strateškim civilizacijskim perspektivama. Gotovo bezrezervnu podršku (90%) anketiranog stanovništva dobila je izgradnja alternativnih energetske izvora (»meka« tehnologija) za koje se vjeruje da su ekonomski isplativi i s najmanjim stupnjem opasnosti za zdravlje stanovništva i prirodu. Izgradnja energetske postrojenja općenito se procjenjuje kao faktor koji ne donosi ličnu korist, već više korist na socijalnoj razini (turizam, ekonomija i tsl.), dok se eventualne štete potencijalne gradnje osjećaju na individualnoj razini.

Zaključno poglavlje, između ostalog, ukazuje na funkcionalne karakteristike korištenih socio-demografske nezavisne varijabli i njihovu značajnost u sociološkim istraživanjima ovog tipa.

Za jasniji pregled istraživačke koncepcije primjenjene u knjizi koja je pred nama izdvoji-mo na kraju njene osnovne doprinose.

Već smo napomenuli da ovaj izvještaj istraživačkog tima Zavoda za sociologiju, iako strukturiran na posebnom problemu energije, nudi širi konceptualni okvir artikuliran u litera-

turi kao rekonceptualizacija ekonomskog modela razvoja društva. Takav konceptualni okvir omogućuje autorima da probleme energije promatraju u svjetlu jedinstva socijalno-političke, tehnno-ekonomske i ekološke sfere u društvu.

Na teorijsko-metodološkom planu ovaj pristup pokazuje »transdisciplinarnost« kategorijalnog aparata kojim se transformiraju neki pojmovi ekonomske provenijencije (cijena, korist, investicija, rizik) i uvodi ih se u socijalno polje.

Nadalje, ono što se čini najvažnijim, u ocjeni kretanja razvojnih strategija društva (bilo energetske, bilo nekih drugih) ovaj tip istraživanja doprinosi sve većem poznavanju javnosti, kao onog tipa interesa koji se razlikuje od interesa države, političke partije i stručnjaka, tj. tradicionalnih sudionika u razvojnim odlučivanjima. Stoga, po našem mišljenju, istraživačka evidencija predočena unutar ove knjige predstavlja efikasan način dolaženja do teorijske zasnovanosti društvenih aspekata odnosa energije i ekologije.

Nenad Karajić

Zbornik radova (urednik Ivan Cifrić)

U SUSRET EKOLOŠKOM DRUŠTVU

Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1990, 207 str.

»U susret ekološkom društvu« je treći zbornik nastao kao rezultat rada na projektu »Ekološki aspekti društvenog razvoja«, a koji se provodi u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prvi zbornik »Društvo i ekološka kriza« objavljen je 1988, a drugi 1989. pod naslovom »Ekološke dileme«. Iako su ovi zbornici (kao i radovi u njima) tematski nezavisni, ipak se preko njihove analize može pratiti postupno teorijsko napredovanje u okviru so-